

KATONA CSETE

Orgyilkosok, kémek, rajtaütés

A hadviselés alternatív módszerei az izlandi sagákban

A viking hadművészet elsősorban a 8. század végén meginduló portyák révén vált híressé. A támadások a logisztikai szervezésben, a taktikai mobilitásban és a hosszúhajók nyújtotta technológiai fölényben jelentettek újdonságot az európai hadviselés számára, és abban a stratégiai újításban tetőztek, hogy a vikingek ellenséges hadművelési területen is ki tudtak telelni, amire a korabeli európai haderők képtelenek voltak.¹ A kontinenst ért támadásokon túl azonban egy másfajta viking hadművészet is létezett, mely a skandináv világon belül, viking-viking ellen zajlott. A sokszor egymással is torzsalkodó skandinávok közül különösen érdekes a korabeli világ periferiáján élő izlandiak „hadviselése”. A szigetlakók közül ugyan többen részt vehettek az európai szárazföld különböző pontjai ellen vezetett portyákban, maga Izland sohasem állt senkivel háborúban, nem volt hadserege vagy védművei. A 9. század utolsó évtizedeiben a skandináv területekről – főként Norvégiából – kirajzó telepések a szigeten sajátos, a korabeli Európához képest valamivel egalitáriusabb társadalmi rendet hoztak létre, mely fölött nem állt sem szuverén uralkodó, sem testület.² A bíraskodási és törvényhozási jogkört a germán szokásjog szerint a „bingek”, vagyis a szabad parasztok (nép)gyűlései birtokolták.³ Noha jogilag a szabad paraszti réteg minden tagja egyenrangúnak számított, a vagyoni különbségek révén kialakult nemzetségfői és nagygazdálkodó réteg bírt a legnagyobb befolyással. Az egyének és nemzetségfők, valamint azok támogatói közötti konfliktusokat a központi hatalom nélküli területen az íratlan szabályok szerint zajló viszályok és vérbosszúk intézményei szabályozták.⁴ Az Európában elterjedt rettenthetetlen és hősi viking harcos sztereotip képe bizonyos szempontból ezeknél az izlandi belső konfliktusoknál is jelen volt.

¹ Williams, Gareth: *Raiding and Warfare*. In: Brink, Stefan – Price, Neil (eds.): *The Viking World*. London – New York, 2008. 193–204.

² Gunnar Karlsson: *The History of Iceland*. Minneapolis, 2000. 20–27.; Jón Viðar Sigurðsson: *Iceland*. In: Brink, Stefan – Price, Neil (eds.): *The Viking World*. London – New York, 2008. 571–578.; Helgi Þorláksson: *Historical Background: Iceland 870–1400*. In: McTurk, Rory (ed.): *A Companion to Old Norse Literature and Culture*. Oxford, 2005. 136–154.; Bárány Attila: *Britek, angol-szászok, vikingek*. Máriabesnyő, 2008. 133–134.

³ Stefánsson, M.: *Ding. §16. Island*. In: Beck, H. – Jankuhn, H. – Ranke, K. – Wenskus, R. (hrsg.): *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 5. Berlin – New York, 1984. 461–464.; Heusler, Andreas: *Das Strafrecht der Isländersagas*. Leipzig, 1911. 124–190.

⁴ Byock, L. Jesse: *Feud in the Icelandic Saga*. Berkeley – Los Angeles – London, 1993.; Miller, I. William: *Bloodtaking and Peacemaking. Feud, Law, and Society in Saga Iceland*. Chicago–London, 1999.

Az 1220–1240 között lejegyzett, ám a viking korszakban játszódó izlandi *Valla-Ljóts saga*⁵ egyik figyelemre méltó jelenete például, amikor Ljótr nemzetségfő és csapata rajtaüt Ljótr egyik ellenfelén. A célpont a Ljótr körzetébe engedély nélkül letelepedő és az ő uralmát alacsonyabb rangja ellenére sokszor megkérdőjelező Halli, aki ezúttal magányosan utazik. Ahelyett azonban, hogy a támadó csapat számbeli fölényének előnyt szerezne, Ljótr egy az egy elleni párbajba bonyolódik Hallival, aki szerint ez az egyetlen lehetőség arra, hogy Ljótr ne hozzon szégyent saját fejére. Ljótr elfogadja a kihívást mondván: „Mást nem is vettem számításba, és így is kell hogy történjen”.⁶ Ahogy azonban látni fogjuk, a Ljótr által „számításba sem vett” alternatív módszerek igenis helyet kaptak az izlandi hadviselés repertoárjában, és Ljótr vonakodása a túlerő kihasználására, még ha lovagias is, egyértelműen a kivételek közé tartozik. A viking hősiesség formái, úgymint a szigorú szabályok szerint zajló párviadal, a *hólmganga*, valamint a halálig vívott egyszerű párbaj, az *einvígi*⁷ mellett az izlandi fegyveres összecsapásoknak voltak sokkal kevésbé dicső momentumai is. A viking kor eseményeit megörökítő, az izlandi nemzetségek történetével foglalkozó, 13–14. században lejegyzett saga irodalomból – mely a korszakhoz köthető írásos forrásanyagunk zömét adja⁸ –

⁵ A saga legkorábbi kézírata a 17. századból maradt csak ránk. Vésteinn Ólason: *Family Sagas*. In: McTurk, Rory (ed.): *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature*. Malden–Oxford–Victoria, 2007. 115.

⁶ „*Eigi er á þat at líta, enda skal ok svá vera*”. *Valla-Ljóts saga*. In: Jónas Kristjánsson (ed.): *Eyfirdinga Sögur*. Reykjavík, 1956. 245. A tanulmányban szereplő összes idegen nyelvű fordítás a sajátom.

⁷ A *hólmganga* szó szerinti fordításban „szigetre vonulás”, egy rituális párbajforma volt a középkori skandináv világban, melyet főként a sagák leírásaiból és 13. századi törvénykönyvekből ismerünk. Annak ellenére, hogy forrásaink a párbajok gyakorlásánál régebbiek, a leírások autentikusnak tűnnek. Lásd: Falk, Oren: *Bystanders and Hearsayers First: Reassessing the Role of the Audience in Dueling*. In: Meyerson, D. Mark – Thiery, Daniel – Falk, Oren (eds.): ‘A Great Effusion of Blood’? Interpreting Medieval Violence. Toronto–Buffalo–London, 2004. 98–130.; Vö.: Bø, Olav: *Hólmganga and Einvígi: Scandinavian Forms of the Duel*. *Medieval Scandinavia*, vol. 2. (1969) 132–148. A harc helyszíne a névből és néhány leírásból adódóan valószínűleg egy sziget lehetett vagy egy mesterségesen körülhatárolt hely, a modern ringekhez hasonlóan. Nemcsak a párbajtér, hanem a támadófegyverek (egy vagy több kard) és a védőfegyverek (egy vagy három pajzs, illetve pajzstartó segéd alkalmazása), valamint a harc mikéntje (első vérig, a küzdőtérrel való kiesésig, halálig) is szabályozva volt. Az *einvígi* és a *hólmganga* fogalmáról és a *hólmganga* különböző forrásokban található ellentmondásos leírásairól lásd: Byock, L. Jesse: *Hólmganga*. In: Pulsiano, Philipp – Wolf, Kirsten (eds.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York – London, 1993. 289–290. A két párviadal pogány rituális jellegéről: Jones, Gwyn: *The Religious Elements of the Icelandic Holmganga*. *Modern Language Review*, vol. 27. (1932) No. 3. 307–313.; jogi szempontból: Radford, R.S.: *Going to the Island: A Legal and Economic Analysis of the Medieval Icelandic Duel*. *Southern California Law Review*, vol. 62 (1989) 615–644. Az említett összes aspektussal foglalkozik: Jones, Gwyn: *Some Characteristics of the Icelandic Holmganga*. *Journal of English and Germanic Philology*, vol. 32. (1933) 203–224.; és Ciklamini, Marlene: *The Old Icelandic Duel*. *Scandinavian Studies*, vol. 35. (1963) No. 3. 175–194.

⁸ A sagák történelmi forrásként való felhasználásáról és az ezzel kapcsolatos vitákról tömör összefoglalásként lásd: Gísli Sigurðsson: *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition*. Cambridge, 2004. 123–250., 305–309. Szűkebben a hadviselésre vonatkoztatva: Judith Jesch meggyőzően bizonyította, hogy a viking korból származtatott szkaldikus költészet pontosan őrizte meg a korabeli fegyverek leírásait, melyek a régészeti leletanyaggal összevetve az apró részletekig egyezéseket mutatnak: Jesch, Judith: *Some Viking Weapons in Sigvatr’s verse*. In: Reynolds, Andrew – Webster, Leslie (eds.): *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World*. Studies in Honour of James Graham-Campbell. Leiden–Boston, 2013. 341–359. Van példa hasonló törekvésekre a jóval anakronisztikusabbnak vélt Nemzetségi sagákkal (*Íslendingasögur*), a Király sagákkal (*konunga-*

sokkal árnyaltabb kép rajzolódik ki a hadviselést illetően. Az izlandi szabad parasztok a nyílt, egyenlő küzdelem helyett gyakran folyamodtak kevésbé tiszteletreméltó eszközökhöz is ellenfeleik legyőzése érdekében; úgymint a kémkedés, a bérgyilkosok felfogadása vagy a megfélemlítéses támadás. Bár a három tevékenység sokszor egymásból következik (például kémkedés a rajtaütés előtt), vagy átfedésben van (például kémek, akik orgyilkosi feladatokat is ellátnak), a terminológia szerint mindhárom világosan elkülönül egymástól a forrásokban. A tanulmányban az izlandi viking kortól a Sturlunga-kor kezdetéig tartó időszak (kb. 870–1220) alternatív hadviselési módszereit elemzem, összehasonlítva a kivitelezés módját a korabeli Norvég Királyság és az Orkney-grófság hasonló jelenségeivel. A kronológiai keretet a Sturlunga-korral érkező változások indokolják.⁹ A hatalom néhány kivételes nemzetségfő kezében való 13. századi összpontosulása ugyanis teret adott a hadművészet átalakulásának is, és a korábbi kis létszámú csatározások helyett a hangsúly a viszonylag nagyobb seregek közötti nyílt ütközetekre – vagy még inkább az azok általi fenyegetésekre – tevődött át.¹⁰

A vizsgálat a hadtörténeti összehasonlításon túl az alternatív módszerek morális aspektusaival is foglalkozik, és megpróbál választ keresni arra a kérdésre: okozott-e morális dilemmát a korabeli izlandiak számára a hadviselés hősi normáitól való eltérés?

Orgyilkosok

Az orgyilkosság mint hivatás a 12. századi arab világból származik (innen a szó angol megfelelője az *'assassin'*), ahol először használtak professzionális harcosokat orvul végrehajtott gyilkosságok kivitelezésére.¹¹ A tevékenység azóta ennél sokkal általánosabb értelmet nyert, és immár a 12. századi megjelenését megelőző időkre visszavetítve is használatos.

Szeretnék rámutatni a jelenség izlandi variánsaira, melyek a közgondolkodásban élt általános definíciótól eltérve rávilágítanak fontos társadalmi kérdésekre is. Ilyen általánosan

sögur) és a Legendás sagákkal (*fornaldarsögur*) kapcsolatban is. Lásd: Falk, Hjalmar: *Altnordische Waffenkunde*. Kristiania, 1914. Újabb kísérletekhez lásd: McMullen, K. James: *War-Worlds and Battle-Spears. Kesja and Kesjulag in Old Norse Literature*. *Journal of Medieval Military History*, vol. 12. (2014), 39–50. A tanulmányban az Izland benépesítése (kb. 870) és a Sturlunga-kor kezdete (kb. 1220) közötti időintervallumot dolgozom fel. A fentebbi gondolatmenetre és munkákra hivatkozva úgy vélem, hogy a Nemzetségi sagák autentikus források a viking kor (és az azt követő időszak) hadviselésére vonatkozóan, mert a cselekményük és a lejegyzésük közötti időszakban a társadalmi berendezkedés és konfliktuskezelés jellege (a nemzetségek közötti viszálykodás) változatlan maradt. Erre vonatkozólag lásd: Helgi Þorláksson: *Hvað er blóðhefnd?* In: Gísli Sigurðsson – Guðrun Kvaran – Sigurgeir Steingrímsson (eds.): *Sagnaþing. Helgað Jónasi Kristjánssyni*. Reykjavík, 1994. 389–414.

⁹ A korábban a körülbelül 40 izlandi nemzetségfő és követőik közötti kölcsönös együttműködésen nyugvó társadalmi rend a 13. század közepétől felborulni látszott. Az egyházi bevételek szekularizálásának, a norvég korona izlandi belpolitikába való beavatkozásának és a vagyon, illetve a földterület koncentráldásának hála, a politikai irányítás a szabad parasztok kezéből mindösszesen hat megerősödött, és egymással rivalizáló ügynevezett „nagy család” kezébe ment át. A „nagy családok” – melyek közül a korszak elnevezést adó Sturlunga család volt a legbefolyásosabb – a középkori Európa más részein megszokott területi hatalmat igyekeztek létrehozni, és a korábban a népgyűlés által birtokolt jogokat, valamint a végrehajtói hatalmat megpróbálták kisajátítani. A Sturlunga-korra általánosan: Gunnar Karlsson: *The History of Iceland*, 72–83.

¹⁰ Sverrir Jakobsson: *Process of State Formation in Medieval Iceland*. *Viator. Journal of Medieval and Renaissance Studies*, vol. 40. (2009) No. 2. 151–170.; Birgir Loftsson: *Hernaðarsaga Íslands: 1170–1581*. Reykjavík, 2006. 39–65.

¹¹ Az aszaszinok történetére lásd: Daftary, Farhad: *Aszaszin legendák*. Budapest, 2000.; uő: *Az iszmá' iliták rövid története*. Budapest, 2006. 27–29.

elterjedt felfogás az, hogy az orgyilkosságok célpontjai fontos közéleti személyiségek, és hogy ezek az eltervezett támadások általában politikai vagy ideológiai indíték miatt történnek és profi gyilkosok által hajtatnak végre. A középkori izlandi forrásokban ezek a szempontok nem mindig jellemzőek.

A róla elnevezett, valószínűleg a 14. század elején keletkezett, az 1020–1030-as évek történéseit feldolgozó *Grettis saga* főhőse Grettir Ásmundarson (ragadványnevén „sterki”, azaz „Erős” Grettir) például több orgyilkosság célpontja is volt, annak ellenére, hogy a társadalomból kitaszítottként bujdosott a szigeten. A népgyűlésen a társadalmi döntés által kitaszított egyéneket a vadonba száműzték, és megfosztották jogaiktól, valamint ha volt, akkor politikai címeiktől is.¹² A kitaszításra ítélt és száműzésben legtovább – több mint 20 évig – életben maradt Grettir tehát semmiképpen sem tekinthető „fontos közéleti személyiségnek”. Noha az ellene végrehajtott támadások valóban „eltervezettek” voltak, mögöttük nem álltak politikai vagy ideológiai célok; többnyire korábbi sérelmek által felszított személyes bosszúszomj volt az indíték.

A végrehajtó személyek kiléte még színesebbé teszi a képet. A Grettir kitaszítását kevelő és Grettir legádázabb ellenfelének számító Garði Þórir nemzetségfő például az alábbi módon választ orgyilkost:

„Garði Þórir rájött hol rejtőzik Grettir, és kigondolt egy tervet a meggyilkolására. Volt egy ember, akit Vörösszakállú Þórirnak neveztek, és aki nagy gyilkos hírében állt, de országszerte törvényen kívülinek bélyegezték. Garði Þórir üzenetet küldött neki, majd mikor találkozott felkérte a Vörösszakállút egy küldetésre: hogy az érdekében végezzen Erős Grettirrel.”¹³

Vörösszakállú Þórir először vonakodik végrehajtani a küldetést Grettir mindent felülmúló erejére és éberségére hivatkozva, de Garði Þórir végül sikeresen meggyőzi őt. Felajánlja, hogy felmenti Vörösszakállút a kitaszítottság alól, és busás jutalmat fizet neki.¹⁴ Egyértelmű, hogy Vörösszakállú Þórir nem professzionális bérgyilkos, másként nem vonakodna elfogadni egy megbízást. Erre hozhatunk egy párhuzamot a 13. század első harmadában papírra vetett (*Valla-Ljóts sagával* párhuzamosan játszódó) *Ljósvetninga sagából* is, mikor Guðmundr nemzetségfő bérgyilkost keres, és a tanácsadói által ajánlott személyről megjegyzi: „talán sosem láttam még ennél alkalmasabb embert, hogy orgyilkos legyen”.¹⁵ A nemzetségfő megjegyzése arra utal, hogy a kiválasztott férfinak az orgyilkosság nem foglalkozása, csupán abban a pillanatban (valószínűleg testi adottságai és eltökéltsége) alapján került kiválasztásra. A tény tehát, hogy Vörösszakállú Þórir „nagy gyilkos” (*vígamaðr mikill*) hírében állt, aligha jelenthetett többet annál, hogy Þórir erőszakos természetű, ami pontosan elmenté a hidegvérű, megfontolt és precíz professzionális orgyilkosságnak. A „gyilkosjelölt” motiválásában is sokkal nagyobb szerepet játszik a politikai jogok visszanyerésének ígérete,

¹² Összefoglalásként erre: Byock, L. Jesse: *Outlawry*. In: Pulsiano, Philipp – Wolf, Kirsten (eds.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York – London, 1993. 461–462.

¹³ „Þórir i Garði spyrr nú, hvar Grettir er niðr kominn, ok vildi setja til eithvert ráð, at hann yrði drepinn. Maðr hét Þórir rauðskeggr; hann var manna gildastr ok vígamaðr mikill, ok fyrir þat var hann sekr görr um allt landit. Þórir i Garði sendi honum orð, ok er þeir fundusk, beiddi hann Rauðskegg fara sendiferð sína ok drepa Gretti inn sterka.“ *Grettis saga Ásmundarsonar*. In: Guðni Jónsson (ed.): *Grettis saga*. Reykjavík, 1936. 180.

¹⁴ *Grettis saga*, 180.

¹⁵ „Eigi hefi ek sét þann mann, er betr sé fallinn til flugumanns en sjá.” *Ljósvetninga saga*. In: Björn Sigfússon (ed.): *Ljósvetninga saga*. Reykjavík, 1940. 44.

mint maga a pénz. Vörösszakállú megbízója, Garði Þórir pedig tipikus esete annak, amikor egy személy nem képes elvégezni maga a feladatot (Grettir jóval erősebb és képzetlenebb harcos nála), vagy nem kíván nyílt konfliktust kezdeményezni, ezért egy törvényen kívülit használnál fel céljai elérésére; ez esetben egy másik törvényen kívüli meggyilkolására. A középkori Izlandon az ilyen akcióknál a nyereség kecsegtető, míg a kockázat kicsi volt, hiszen a „gyilkosjelölt” – lévén maga is törvényen kívüli – senkinek sem hiányzott volna kudarca esetén. Ugyanebből a megfontolásból volt kényelmes az ország másik végéből származókat vagy külföldieket, főként az országba kereskedni vagy szerencsét próbálni érkező norvégokat elfogadni bérgyilkosnak.¹⁶ A katasztrofáltak és a külföldiek ráadásul semmilyen rokonságban vagy baráti kapcsolatban nem álltak a megbízóval, biztosítva ezzel annak anonimitását, és hogy ne kelljen verbosztatni állnia az orgyilkos halála esetén. Az ilyen típusú – Fredric Amory szávaival – *‘hit-or-miss’* akciók szinte kizárólag sikertelenek az izlandi forrásokban, és összesen egyetlen törvényen kívülről tudunk, akinek orgyilkos létére sikerült túlélnie a vállalkozást.¹⁷ A motívum gyakorisága¹⁸ és állandó sikertelensége azt sejteti, hogy az ilyen jellegű vállalkozásokat a társadalom nagy többsége elítélte, még akkor is, ha egy számukra nem kívánatos személy volt a célpont, nem beszélve arról, amikor nemzetségek teljes jogállású politikai ellenfeleiket próbálták meg eltenni láb alól.¹⁹

Az orgyilkosság egy másik formája volt, amikor a megbízó saját vérségi vagy baráti köréből választotta ki a merénylőt. Így tesz a *Grettis saga* egy másik szereplője, Flósi is, aki az egyik tanyáján dolgozó munkását, Þorfinnr-t küldi el a körzetben szerinte jogtalanul földet birtokló Þorgeirr fejéért. Þorfinnr a csónakházban bújik meg, ahol a hajnal beálltáig rejtőzik, majd alkalomadtán ráveti magát a korán halászni induló Þorgeirre. Þorgeirr azonban szerencsésen megmenekül, köszönhetően a hátán cipelt hordónak, melyet az orgyilkos baltája telibetalál, és amit a sötét miatt a támadó a célpont lapockájának hisz.²⁰ A támadás sikertelensége általában súlyos következményekkel járt a merénylőre és a megbízóra nézve is; utóbbira azért, mert formális kapcsolatban állt az orgyilkossal. Ebben a példában is; Þorgeirr keményen visszavág, és a későbbiekben megöli Þorfinnr-t „visszadván neki a baltáját”,²¹ majd nagyobb támogatottságának köszönhetően sikerül Flósiékat katasztrofáltatnia a népgyűlésen.²²

Alkalmazottak orgyilkosságra való felbujtásának vagyunk tanúi az izlandi saga irodalom legjobbban sikerült darabjának számító, 1275–1285 között keletkezett *Njáls sagában* is a Bergþóra és Hallgerðr között zajló konfliktus során. Az említett – az ezredforduló körül élt – asszonyok két, egymással egyébként szoros baráti kapcsolatban álló nemzetség vezetőinek feleségei. Személyes ellentétük azonban felszítja az ellenségeskedés lángját, és saját

¹⁶ Sverrir Jakobsson: *Strangers in Icelandic society 1100–1400*. Viking and Medieval Scandinavia, vol. 3 (2007), 153–154.

¹⁷ Amory, Frederic: *The medieval Icelandic outlaw: life-style, saga and legend*. In: Gísli Pálsson (ed.): *From Sagas to Society. Comparative Approaches to Early Iceland*. Chippenham, 1992. 200–202.

¹⁸ Egyéb előfordulásokról lásd: Andersson, M. Theodore – Miller, I. William: *Law and Literature in Medieval Iceland*. Stanford, 1989. 188.

¹⁹ A körzet vezetői elítélik az orgyilkosságot a Valla-Ljóts sagában is. *Valla-Ljóts saga*, 247.

²⁰ *Grettis saga*, 26–27.

²¹ „Þar færi ek þér ǫxi þína.” *Grettis saga*, 30–31.

²² A népgyűlésen a közösség által választott ideiglenes bíra szabta ki a végső ítéletet egy adott ügyben. Többnyire a több politikai támogatót felvonultatni képes fél nyerte a pert (sokszor a történések igazától függetlenül), ám az ítélet az erőszak féken tartása végett általában teljesíthető mértékűre szorítkozott. A legdurvább ítéletnek az ideiglenes és a végleges katasztrofálás számított. A népgyűlés felállításáról és működéséről lásd: Stefánsson: *Ding*, id. mű.

nemzetségükből vagy az alkalmazásukban álló dolgozókból²³ válogatott orgyilkosai által el-kezdik tizedelni egymás nemzetségét.²⁴ Az izlandi viszályok íratlan szabályainak megfelelően azonban nem kívánnak totális háborút; a „szemet szemért, fogat fogért” elv alapján mindig fokozatosan vesznek revánsot a másikon.²⁵ Az orgyilkosoknak mindig az előzőleg felbérelt ellenséges orgyilkossal kell végezniük, a későbbi bosszú biztos tudatában, többnyire semmiféle jutalmat nem várva tettükért. A felbéreltek között egyre magasabb státuszú személyeket találunk (szolga, majd felszabadított szolga, végül teljes jogú rokon), akiknek a halála esetén mindig nagyobb és nagyobb kompenzálásra és bosszúra van szükség. Az orgyilkosságért itt tehát nem jár fizetség (se jogi, se anyagi értelemben), és a merénylők most nem az akciók során vallanak kudarcot, hanem később megtorlás áldozatai lesznek. A támadás megítélése szintén nagyban különbözik az előzőleg tárgyalt esetektől, és sokszor nemhogy nem elítélendő, hanem egyenesen elvárt cselekvésformaként van bemutatva. A két asszony szempontjából ez egy szükséges rossz, ami a nemzetség becsületének megőrzését szolgálja. Bár a társadalomban a béke volt az ideális állapot, Bergþóra és Hallgerðr viszálya mindenképpen a konfliktuskezelés „normál” keretei között zajlott, így tulajdonképpen egymás nyílt megtámadása helyett az orgyilkosok felfogadása volt a „legbecsületesebb” alternatíva.

Természetesen az is lehetséges volt, hogy nem történt egyértelmű kapcsolatfelvétel a megbízó és az orgyilkos között, és az utóbbi önszántából cselekedett. Visszakanyarodva az első példához, Erös Grettir fejére jelentős vérdíjat tűznek ki, ami annak a jele, hogy legalábbis sokaknak nem lett volna ellenére holtan látni őt.²⁶ Az őt végül meggyilkoló fejdáoszok tettük bizonyítékként magukkal viszik Grettir levágott, sóban tartósított fejét a fő megbízóhoz, Garði Þórirhoz, hogy követelhessék a vérdíjat. Meglepetésre azonban Garði Þórir megtagadja a jutalmat a fejdáoszoktól azok becstelen magatartására hivatkozva:

„Gyakran szenvedtem sérelmet tőle [ti. Grettirtől], de sosem kívántam életét venni, úgy hogy magamból örültet vagy boszorkányt csináljak, ahogy te tetted. Fizetség helyett inkább úgy tűnik, halált érdemelsz boszorkányságaidért.”²⁷

Fejvadásznak, bérgyilkosnak, orgyilkosnak lenni tehát nem volt túl kifizetődő, legalábbis, ami a sagák által festett képet illeti. Az azonban, hogy még siker esetén is elítélendő tettről van szó, talán csak annak a kivetülése, amivel a saga írnokok igyekeztek formálni a közvéleményt, és ezzel kordában tartani a bérgyilkosok alkalmazását, ami az azt övező figyelmet tekintve valószínűleg súlyos és gyakori problémának számított a középkori Izlandon. Ezt tanúsítja a norvégok által a sziget tényleges hatalomba vételét követően kiadott 13. század végi törvényrendelet-gyűjtemény, a *Jónsbók* is, mely teljes vagyonekborzással bün-

²³ A rabszolgákon kívül gyakori volt ideiglenes dolgozókat is felfogadni olyan idénymunkákra például, mint a betakarítás.

²⁴ *Brennu-Njáls saga*. In: Einar Ól. Sveinsson (ed.): *Brennu-Njáls saga*. Reykjavík, 1965. 93–109.

²⁵ A viking kori Izlandon a 13. század második feléig nem volt tényleges uralkodó, így végrehajtói hatalom hiányában az izlandi „viszályrendszer” feladata volt, hogy kordában tartsa az erőszakot. A konfliktuskezelés eszközei között a vérbosszú csak addig volt elfogadott, amíg korlátozott keretek között zajlott, és nem torkollott nyílt csatákba és vérontásba. A viszály működéséről lásd: Byock: *Feud in the Icelandic Saga*, id. mű, valamint: Miller: *Bloodtaking and Peacemaking*, id. mű.

²⁶ *Grettis saga*, 165.

²⁷ „Hefi ek ok opt fengit hart af honum, en ekki vilda ek þat til lífs hans vinna, at gera mik at ódáðamanni eða fordæðu, sem þú hefir gört; mun ek síðr leggja þér fé, at mér sýnisk þú ólífismaðr vera fyrir galdr ok fjölkynngi.” *Grettis saga*, 264.

tette a *flugumenn*, azaz orgyilkosok felfogadását.²⁸ A *flugumenn* (ÓÉ. sing. *flugumaðr* = ‘man of flies’)²⁹ kifejezés etimológiája ismeretlen, és legjobb esetben is csak találgathatunk, hogyan lehet a „repülő ember” kapcsolatban az orgyilkossággal. Amory szerint talán könnyen becsaphatók voltak, vagy úgy küldték őket veszélyes küldetéseikre, ahogyan a varázslók bűbájaikat: gyorsan és halált hozóan.³⁰ Az orgyilkosság elítélésére utalhat az is, hogy az óészaki forrásokban az egyébként nagyon gyakorinak számító hátba támadást vagy az alvó ellenség megtámadását sok hős elutasítja, amikor alkalom adódik rá.³¹

Az orgyilkosság természetesen más, vikingek lakta területeken sem volt ismeretlen. A szintén Izlandon (1230 körül) lejegyzett, az Orkney-szigetek történetét feldolgozó *Orkneyinga sagá*ban egy Hallvarðr nevű egyén áll bosszút ellenlábásán, a testvérét egy ittas veszekedés miatt meggyilkoló Brynjólfrön. Hallvarðr a szokásos módon elrejtőzik egy félreeső helyen – ezúttal a pajtában –, majd onnan rajtaüt a gyanútlan célponton. A gyilkosság végrehajtása után Hallvarðr visszabújik istállóbeli rejtékébe, így a gyilkost keresők nem lelik nyomát. Noha ez az eset inkább személyesen végrehajtott megtorló akció, a végrehajtás profizmusáért (a merénylet utáni eltűnés) a helyiek úgy vélték, csakis egy *flugumaðr* lehetett a tettes.³² Bár az epizód Norvégiában játszódik, maga a forrás Orkney történetével foglalkozik, és a Hallvarðr akcióját támogató Kali lesz majd a szigetek grófja. A *flugumaðr* mint külön megnevezés egy specifikus tevékenységet űző emberek csoportját jelzi, ami a bér/orgyilkosság talán hivatásszerű meglétére utalhat, amit a később az Orkney-szigeteket uralmába vevő Kali akár ott is alkalmazásba léptethetett.

Ennél jóval szörnyűbb volt a tisztán politikai indokból elkövetett testvérgyilkosság, amire a halott Hákon jarl lánya, a szigetek uralmáért rokoni szálai lévén küzdő Margrét vetemedett. Az *Orkneyinga saga* Sveinn Ásleifarson, egy az 1110-es és 1170-es évek között tevékenykedő, több jarl szolgálatában is felbukkanó viking „szerencsevadász” elmondására támaszkodik, ám megjegyzi, hogy „sok ember szerint talán még ennél is szörnyűbben”³³ játszódtak le az események:

„Margrét felfogadta Sveinn Ásleifarson, hogy vakítsa meg testvérét, Pál jarl, és vesse tömlöcbe, de később felfogadott egy másik embert is, hogy életét vegye.”³⁴

Érdekes módon a Norvégiával kapcsolatos forrásokban³⁵ maga a *flugumaðr* kifejezés összesen egyszer fordul elő: Szent Óláfr király (1015–1028) nagy sagájának egyetlen kéz-

²⁸ Ólafur Halldórsson (ed.): *Jónsbók. Kong Magnus Hakonssons Lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og Réttarbætr: De for Island givne Retterbøder af 1294, 1305 og 1314*. København, 1904. 38.

²⁹ A *flugumaðr* kifejezés jelentéseiről és egyéb előfordulásairól az izlandi forrásokban lásd: Cleasby, Richard – Vigfusson, Gudbrand: *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford, 1874, 162.; és online a *Dictionary of Old Norse Prose*-t, mely az óészaki forrásokban a kifejezés 30 előfordulásáról dob ki találatot (kézirat variánsokkal együtt): <http://dataonp.ad.sc.ku.dk/webart/f/fl/22141ckron.htm>.

³⁰ Amory: *The medieval Icelandic outlaw*, 200.

³¹ Az alábbi címszavak előfordulásáról lásd Boberg tárgymutatóját: gyilkosság hátbatámadással, alvó célpont meggyilkolása, hős vonakodása, hogy alvó embert öljön. Boberg, M. Inger: *Motif-Index of Early Icelandic Literature*. Munksgaard–Hafnile, 1966. 175.

³² Finnbogi Guðmundsson (ed.): *Orkneyinga saga*. Reykjavík, 1965. 137–138.

³³ „Þat er sögn sumra manna, er verr samir.” *Orkneyinga saga*, 170.

³⁴ „Margrét hafí ráðit til Sveinn Ásleifarson at blinda Pál jarl, bróður sinn, ok setja í myrkvastofu, en síðan réði hon til mann annan at veita honum þar líflát.” *Orkneyinga saga*, 170.

³⁵ Az *Old Norse Prose Dictionary* online katalógusa alapján.

iratában.³⁶ A véres politikai harcokat figyelembe véve ez kissé szokatlan, ám a királyi trónért versengők számára azért nem volt ismeretlen a bérgyilkosok felfogadása, még ha az Izlandon megszokott kifejezést ritkán használták is. Az Izlandon Snorri Sturluson nemzetségfő által 1230 körül írt, norvég királyok történetét összegyűjtő *Heimskringla* érdekes adalékokkal szolgál a kérdéshez. Amikor Keménykezű („Harðráði”) Haraldr norvég király (1045–1066) összekülönbözik szövetségeseivel, Sveinn jarllal, merénylettől tartva az éjszakát nem megszokott ágyában tölti, és ennek köszönhetően meg is menekül; a vélhetően Sveinn által küldött orgyilkos baltája Haraldr koponyája helyett a kitömött ágyban landol.³⁷ Orgyilkost fogad Szent Óláfr király legyőzött ellenfele, a király által megvakított Hrœrekr (a heidmörki területek ura) is, aki végső elkeseredésében megpróbálja meggyőzni cellájának őrét, a hozzá rokoni szálakkal kötődő Sveinnt, hogy végezzen a királlyal annak reményében, hogy Hrœrekr majd jarlt csinál belőle:

„A terv az volt, hogy mikor a király készülődik, és az esti misére tart, Sveinn útját állja a keringőn egy saxszal³⁸ a kabátja alatt. De a király oly hirtelen érkezett a csarnokból, hogy Sveinn ezt nem várta. A király szemébe nézve menten elsápadt, és leengedte karját. A király észrevette zavarát, és így szólt: 'És most mi lesz Sveinn? Hát elárulsz engem?' Sveinn ledobta magáról a kabátját, eldobta a saxot, és a király lába elé borulva így szólt: 'Minden hatalom Istené és a tiéd, Uram!'"³⁹

Hrœrekr azonban nem csügged az orvtámadás kudarca miatt, és tervet eszel ki saját megszöktetésére. Egy különösen képzett embert választ a feladatra:

„Volt egy ember, aki úgy neveztek, Kis Fiðr. Fiðr lapp volt, bár egyesek szerint a finnektől származott. Ő volt az egyik legkisebb ember, de ugyanakkor a leggyorsabb is; oly sebes volt, hogy még a ló sem érte utol. Kiváló síelő és íjász is volt, és régóta állt Hrœrekr király szolgálatában, aki gyakran küldte őt hűséget követelő megbízatásokra.”⁴⁰

Fiðr beépül Szent Óláfr kíséretébe, majd a megfelelő pillanatban szabotázszt hajt végre, és orvul levágja a király két emberét, hogy Hrœrekr megszöktethesse.⁴¹ Miután ez a terv is megghiúsul, és Hrœrekr újra elfogják, az ex-trónkövetelő személyesen is megpróbálkozik az

³⁶ Johnsen, Oscar Albert – Jón Helgason (eds.): *Saga Óláfs konungs hins helga: Den store saga om Olav den hellige efter pergamenthåndskrift i Kungliga Biblioteket i Stockholm nr. 2 4to...(1-2)*. Oslo, 1941. 814.; *Old Norse Prose Dictionary*: http://dataonp.ad.sc.ku.dk/wordlist_e_adv.html

³⁷ *Haralds saga Sigurðarsonar*. In: Bjarni Aðalbjarnarson (ed.): Snorri Sturluson: *Heimskringla*. Vol. III. Reykjavík, 2002. 97.

³⁸ Egyélű, a kardnál rövidebb szúrófégyver, melyet kényelmesen el lehetett rejtteni egy hosszú kabát alatt.

³⁹ „Svá var ætlat ráðit, at þá er konungr bjósk at ganga til aptansöngs, stóð Sveinn úti í svölunum fyrir honum ok hafði brugðit sax undir yfirhöfninni. En er konungr gekk út ór stofunni, þá bar hann skjótara at en Svein varði, ok sá hann í andlit konunginum. Þá bliknaði hann ok varð fölr sem nár, ok fellusk honum hendr. Konungr fann á honum hræzlu ok mælti: »Hvat er nú, Sveinn? Viltu svíkja mik?« Sveinn kastaði yfirhöfninni frá sér ok saxinu ok fell til fóta konungi ok mælti: »Allt á guðs valdi ok yðru, herra.«” *Saga Óláfs konungs hins helga*, 119.

⁴⁰ „Maðr er nefndr Fiðr litli, upplenzkr maðr, en sumir segja, at hann væri finnskr at ætt. Hann var allra manna minnstr ok allra manna fóthvatastr, svá a tengi hestr tók hann á rás. Hann kunnir manna bezt við skið ok boga. Hann hafði lengi verit þjónostumaðr Hrœreks konungs ok farit opt ørenda hans, þeira er trúnaðar þurfti við.“ *Saga Óláfs konungs hins helga*, 120.

⁴¹ *Saga Óláfs konungs hins helga*, 120–123.

orgyilkossággal, és egy késsel megdöfi a templomban mellette ülő Szent Óláfrt, aki azonban a merénylő vakságának és saját szerencsésének köszönhetően (éppen lehajolt a dőfés pillanatában) sérülés nélkül megússza ezt az orvtámadást is.⁴²

Bár a norvég merényleteket elítélendőnek tarthatnánk, a saga szerző Snorri Sturluson nem fűz hozzájuk különösebb etikai kommentárt. Bár az itt ismertetett egyes jelenetek valószínűleg nem vagy nem pontosan így történtek meg, a források valós tendenciákat tükröznek, és a valóságban is létező merénylők kiválasztásánál Norvégiában nem az ismeretlenség dominált. A király sagákban a hűségességnek tartott (Sveinn) és/vagy magasan képzett alattvalókat (Fiðr) küldték ezekre a kényes akciókra. Norvégiában az izlandi mintától eltérve a bérnyilkosi feladatokat az előkelők közvetlen kíséretének tagjai hajtották végre, nem a társadalom alsó rétegeiből származó bajkeverők. Ez a kémekre is igaz volt. Hákon *jarl* például Þórir Klakkát küldi politikai ellenlábasa, a külhonban bujkáló (későbbi norvég király) Óláfr Tryggvason kikémlelésére, mert Þórir már számos portyán és kereskedő úton vett részt külföldön, és sokfelé ismerős volt.⁴³ Mint a következő alfejezetből kiderül, ez alól a király sem volt kivétel, akinek az orgyilkosságra speciálisan kiképzett katonák álltak rendelkezésére.⁴⁴ A merénylők magasabb társadalmi státusza és szakmai tudása lehet az egyik oka annak, hogy a források jóval szűkszavúbbak a norvég orgyilkosok tetteinek erkölcsi megítélését illetően.

Kémkedés

Amikor a már sokat emlegetett Garði Þórir egy újabb bérnyilkost fogad fel Erós Grettir megölésére, tervei hamar kitudódnak, amit a saga egy közmondással magyaráz: „ahogy a mondás tartja, az erdőben gyakran a fülelő is közel”, utalva arra, hogy a beszélgetést kihallgatták.⁴⁵

A kémkedés fontos előkészítője volt a gyilkosságoknak, rajtaütéseknek és katonai támadásoknak vagy, ahogy a fenti példából láttuk, azok megelőzésének. Sok esetben a hírszerzés és az orgyilkosság talán egy kalap alá is tartható, ha a modern kémszervezetek működését vesszük alapul. Mindkét tevékenységhez türelmes, pontos és megbízható emberekre van szükség, hogy olajozottan működjenek. Mint azonban illusztráltam, a középkori Izlandon az orvtámadás korántsem volt professzionális, és a felbérelt merénylők gyakran egyszerű gonosztevők voltak. Ez talán alkalmassá tehetné őket valaki meggyilkolására, de az információszerezés finom művészetéhez olykor egyéb kvalitásokra volt szükség. A sagákban a kémkedést végző egyének – talán épp ezért – gyakran békés emberek, de legalábbis nem harcos típusok, esetleg gyávák; tehát pontosan ellentétei az agresszív orgyilkosoknak. A *Ljósvetninga saga* szerint az északi-izlandi Guðmundr nemzetségfő által ellensége, Þorkell tanyájára kémkedni küldött Þorbjörn például konkrétan kiköti, hogy a kémkedést véghez viszi, ha ez Guðmundr parancsa, de „egy ujját sem fogja Þorkellre emelni”.⁴⁶ Az, hogy valaki nem akart *flugumaðr* lenni, nem volt egyedi eset.⁴⁷

Az információszerezés feladatát gyakran a katonai vagy háborús szférán teljesen kívül eső egyének, a vidéket jól ismerő házaló kereskedők vagy csavargók végezték el. Néhány kéregetésből élő asszony szóbeszédére hallgat a fentebb már bemutatott Hallgerðr is, amikor

⁴² *Saga Óláfs konungs hins helga*, 124–125.

⁴³ *Óláfs saga Tryggvasonar*. In: Bjarni Aðalbjarnarson (ed.): Snorri Sturluson: Heimskringla. Vol. I. Reykjavík, 2002. 291.

⁴⁴ Lásd bővebben a „Kémkedés” fejezetben.

⁴⁵ Magyarosabban: „a falnak is füle van”. *„Sem mælt er, at opt er í holti heyrandi nær.” Grettis saga*, 189.

⁴⁶ *„En eigi rétti ek hendr mína ti lat vinna á Þorkatli.” Ljósvetninga saga*, 47.

⁴⁷ *Reykðæla saga ok Víga-Skútu*. In: Björn Sigfússon (ed.): *Ljósvetninga saga*. Reykjavík, 1940. 156.

megtudja, hogy riválisának (Bergbórának) férje, Njáll és annak fiai épp földet trágványznak a közelben. A Hallgerðr és társasága által ezzel kapcsolatosan szerzett csúfkölteményekről ugyanezek a csavargó asszonyok adnak hírt Bergbórának, kiszolgálva információval két, egymással ellentétes oldalon álló felet is.⁴⁸ A csavargók úgy viselkednek akár a kettős ügynökök, azzal a különbséggel, hogy a hivatásszerűségnek – csakúgy, mint a bérgyilkosoknál – itt sem leljük nyomát, és a kémkedés itt is *ad hoc* módon működik.

Ártatlan szolgák, juhászfiúk vagy a tanyákon dolgozó munkások is szemtanúi lehetnek az ellenség mozgásának, és jelenthették azt feljebb valóiknak.⁴⁹ A hírszerzés ezért sokkal semlegesebb morális megítélés alá esett, mint az orgyilkosság. A kémeket, őrszemeket, információval bíró szemtanúkat csak akkor tüntetik fel rossz színben a források, ha ezzel valamilyen rossz dolgot idéznek elő, vagy éppen nem gátolnak meg vele egyet. Az 1200-as évek derekán szerzett, több generáció történetét feldolgozó *Laxdæla sagá*ban az 1000-es évek körüli történeteszlő főszereplője, Kjartan Ólafsson kerül bajba. Az ellene rajtaütésre készül – korábban Kjartan által megalázott – Ósvírfiakat észrevező pásztorfiút apja ugyanis visszatartja attól, hogy figyelmeztesse a kelepcebe sétáló főhőst és társait.⁵⁰ A valaki meggyilkolására készülő egyének tervét előkészítő kémek is többnyire „rossz fiúk”, mint a *Njáls saga* hőséneke, az Izlandon páratlan harcosként ismert Hlíðarendi Gunnarnak a mozgását kikémlelő (egyébként mellékszereplő) Varacskos Sigurðr.⁵¹ Érdekes annak a *Harðar sagá*ban⁵² szereplő szintén Kjartannak⁵³ nevezett ír származású kémnek a megítélése is, akinek az a feladata, hogy a Hólmr szigetén védállásokat kialakított közel 200 törvényen kívülit amnesztia ajánlatával kis csapatokban kicsalja, hogy a parton a lesben állók lemészárolhassák őket.⁵⁴ Noha ez a taktikai megtévesztés az álinformáció elhintésével beválik, és a környezetet végül megszabadítják a törvényen kívüliektől, az olvasóban mégis szimpátia ébred a lemészárolt kutasítottak iránt, és véleményem szerint nem véletlen, hogy a saga író egy más etnikumú kémét választott erre a hálátlan feladatra.

Az izlandi információszerzéssel szemben az Orkney-szigeteken egyértelműen megkülönböztették az őrszemeket (ÓÉ. sing. *varðmaðr*) a kémektől (ÓÉ. sing. *njósnarmaðr*). Míg az utóbbiak a gyakorlati munkát látták el, addig az előbbieknél a passzív hírszerzés volt a feladata, tudniillik hogy egy helyben állva éberrel figyelve adjanak hírt az ellenség hadmozdulatairól. Az Orkney-szigetek őrszemei azonban nem hasonlítottak az izlandi sagák vándoraira, akik véletlenül pont a helyszínre vetődtek; tevékenységük ennél jóval professzionálisabb keretek között zajlott. Ezt nemcsak az őket jelölő külön megnevezés, a *varðmaðr* sejteti, hanem hogy gyakran külön apparátus állt a rendelkezésükre, mint például a jelzőtüzek előre kiépített rendszere.⁵⁵ A jelzőtüzek az ország különböző pontjain egymástól látótávolságra elhelyezve biztosították, hogy a főhadiszállás azonnal hírt kapjon egy akármilyen irányból

⁴⁸ *Njáls saga*, 112–114.

⁴⁹ Például: *Njáls saga*, 169–171. Lásd szintén: Heinemann, J. Fredrik: *Hrafnkels saga Freysgoða and Type-scene Analysis*. Scandinavian Studies, vol. 46 (1974) No. 2. 104.

⁵⁰ *Laxdæla saga*. In: Einar Ól. Sveinsson (ed.): *Laxdæla saga*. Reykjavík, 1934. 151–152.

⁵¹ Szó szerinti fordításban „disznófejű” („svínhöfði”). *Njáls saga*, 153.

⁵² A szintén 10. századi történetet megörökítő saga egy törvényen kívüli testvérpár történetét dolgozza fel. Maga a saga valamikor a 13. század vége és a 14. század eleje körül keletkezett, legkorábbi kézírata az 1400-as évek tájáról ismert.

⁵³ Nem egyezik meg azzal a Kjartan Ólafssonnal, akiről pár sorral fentebb volt szó.

⁵⁴ *Harðar saga Grímkelssonar*. In: Þórhallur Vilmondarson – Bjarni Vilhjálmson (eds.): *Harðar saga*. Reykjavík, 1991. 82–85.

⁵⁵ *Orkneyinga saga*, 149.

érkező támadásról. Ilyen esetben a környék lakossága rögtön fegyvert fogott és összesereglett.⁵⁶ Ez természetesen Norvégiában is működött, ahol állítólag a jelzótűz a legdélebbi ponttól a legészakabbi pontig hét éjszaka alatt ért el.⁵⁷ Talán a rendszer skandináv jellegét erősíti, hogy a 9. századi keleti skandináv katonai telepen, Novgorodban is jelzötűzek nyomaira leltek a régészek.⁵⁸

Az aktív információszerezés, vagyis a kifejezett kémkedés is jóval nagyobb szerepet kapott Orkneyn. Csak az *Orkneyninga sagá*ban kilenc olyan jelenetet találtam, ahol a kémkedést szó szerint említik,⁵⁹ és még az izlandi cselekményű *Njáls saga* is megjegyzi egyszer, hogy Orkneyn a déli területek felügyelője, Arnljótr „embereket küldött délre a Pétland fjordba, hogy ott kémkedjenek”.⁶⁰ A jelenség gyakorisága és az izlandi megfelelőjéhez viszonyított kifinomultsága talán nem annyira meglepő, ha figyelembe vesszük az Orkney-szigetek kaotikus politikai viszonyait. A sziget Széphajú („Hárfagri”) Haraldr uralkodása óta (kb. 872–932) a norvég korona alávetettje volt, és a sziget csoport felett uralkodó *jarl*ok mind a norvég királynak tartoztak hűséggel, aki saját norvégiai embereit nevezte ki a sziget élére. A *jarl* címéért tehát versengtek a norvég előkelők, de akadtak követelők később magán Orkneyn és az északi skót területeken is. Ebben a feszített és gyorsan változó politikai és hadi versengésben nagyobb szükség volt az információra, köszönhetően a helyi riválisok, a skótok és a norvégok beavatkozásainak. A viszonylag békésnek számító Izlandon ezzel ellentétben külső ellenségtől nem kellett tartani.⁶¹ Orkneyn a folyamatos belső háborúk elengedhetlenné tették, hogy a befolyásosabb vezetők képzetesebb és többé-kevésbé mindig rendelkezésre álló kém- és őrszemhálózatot üzemeltessenek. A professzionalizmusra utal az alábbi jelenet is, ahol egy lakoma alkalmával az éppen szövetséget kötött, ám egymásban korántsem bízó két vezér Einar (*jarl*, aki 1014-től 1020-ig Orkney egyharmadát birtokolta) és Þorkell (helyi előljáró Caithnessről) kerül konfliktusba. Einar ugyanis tervet sző Þorkell meggyilkolására:

„Egy nap a *jarl*nak [ti. Einar] készülődnie kellett az indulásra és Þorkellnek vele kellett volna tartania egy lakomára. Þorkell embereket küldött, hogy kikémleljék az utat, melyen haladniuk kellett volna. Amikor a kémek visszatértek, jelentették Þorkellnek, hogy három helyen is lesben álló fegyveresekre bukkantak.”⁶²

Þorkell és kémei azonban profikhoz méltóan titokban tartják felfedezésüket és hogy mit sejtenek Einar tervéből, hogy majd egy alkalmasabb pillanatban forduljanak ellene. A tény, hogy Þorkell ilyen gondosan előre tervez, hogy emberei hiba nélkül teljesítik a feladatot, és hogy ez nem jut az ellenség tudtára, mind annak a jele, hogy egy jól szervezett kémcsoportról van szó, akik valószínűleg nem először végzik el ezt a munkát.

⁵⁶ *Orkneyninga saga*, 161.

⁵⁷ *Hákonar saga Góða*. In: Bjarni Aðalbjarnarson (ed.): Snorri Sturluson: Heimskringla. Vol. I. Reykjavík, 2002. 176.

⁵⁸ Davidson, H. R. Ellis: *The Viking Road to Byzantium*. London, 1976. 77.

⁵⁹ *Orkneyninga saga*, 33, 139; 164–166; 177, 246, 255–256, 262, 291.

⁶⁰ „...sendi Arnljótr menn suðr yfir Pétlandsfjörð, ok tóku þar njósnir.” *Njáls saga*, 206.

⁶¹ A védelmet szolgáló erődszerű építmények megjelenése is főként a viking korszakot követő polgárháborús időszaknak (Sturlunga-kor) tulajdonítható. Ez alatt mintegy 21 kisebb erődtípus épült Izlandon. Birgir Loftsson: *Hernaðarsaga Íslands*, 76.

⁶² „Þann dag, er jarl skyldi brott fara ok búask, þá skyldi Þorkell far með honum til veizlu. Þorkell sendi menn á njósn fram á leiðina, þá er þeir skyldu fara um daginn. En er þeir kómu aptr, sögðu þeir Þorkatli, at þeir fundu þar þrennar sátr ok vápnada menn.” *Orkneyninga saga*, 33.

Ami kicsiben igaz az Orkney-szigetekre, az nagyban valósult meg az anyaországban, Norvégiában. Az itteni központositásnak köszönhetően a norvég uralkodónak természetesen nagyobb hatalma volt, és saját, speciálisan kiképzett kémhálózattal rendelkezett, amit az 1250-ben írt *Konungs skuggsjá* („A Király Tükre”) nevű *Speculum regale* konkrétan be is mutat.⁶³ Ők voltak az úgynevezett ‘*Gestir*’ vagy „vendégek” (ÓÉ. sing. *gestr*), akiket Hermann Pálsson egy lábjegyzetben találóan „egyfajta középkori FBI”-nak nevezett.⁶⁴ Nevüket onnan kapták, hogy a vendégekhez hasonlóan ők is folyamatosan „látogatták” az ország különböző pontjait; csakhogy ők királyellenes felkelők, összeesküvők és más kémek után kutattak, akiket aztán likvidálniuk kellett.⁶⁵ A király személyes védelmét is sokszor ők látták el,⁶⁶ és az ellenség csatában való legyőzése után az ő feladatuk volt a királyság teljes megtisztítása és az ellenség kiszórása. Fizetésük csupán fele volt a király személyes kíséretében (ÓÉ. sing. *hirð*) szolgáló harcosoknak, és nem étkeztek együtt a kíséret többi tagjával (ez alól csak a karácsony és a húsvét képezett kivételt). Foglalkozásuk tehát kevésbé számított előkelőnek a kíséret többi tagjához képest. Korántsem valószínű azonban, hogy lebecsülték volna jelentőségüket, ugyanis haláluk esetén a király ugyanannyi „*wergild*”-et (vérdíjként szolgáló váltságot) szedett értük, mint akármelyik másik *hirð* tagért, és amikor kiküldetésre mentek, siker esetén a zsákmányból – az aranyat kivéve – mindent megtarhattak maguknak járulékfizetés nélkül.⁶⁷ Arányuk talán egy a háromhoz vagy négyhez lehetett a kíséret egészéhez viszonyítva; Szent Óláfr királynak ugyanis állítólag 30 *Gestir* állt rendelkezésére a 120 fős kíséretében.⁶⁸

Feladatuk titkosságából és a királyhoz fűződő kapcsolatukból azt gondolnánk, hogy személyesen csak az uralkodó rendelkezhetett a *Gestir* felett, a *Njáls saga* tanúsága szerint azonban a 900-as évek második felében Gunnhildr anyakirálynő még a király megkérdezése előtt szeretője, a Norvégiában vendégeskedő izlandi előkelő, Hrútr segítségével bocsájtja a *Gestir* vezetőjét, hogy Hrútr Dániában üldözhesse tovább örökségének elrablóját.⁶⁹ Hogy ez csupán Gunnhildr szokatlanul nagy befolyásának vagy egy általánosan bevett gyakorlatnak tulajdonítható, az bizonytalan. A *Gestir* eredetére és korabeli párhuzamaira nem nagyon tudunk példát, és egyesek szerint furcsa, hogy egy ilyen „titkosszolgálat” létezhetett egy olyan törvénykezésre és helyi bíróságokra sokat adó királyságban, mint a norvég.⁷⁰ Véleményem szerint azonban a *Gestir* működése tökéletesen illeszkedik a hadviselésről és a becsületességéről vallott és ez idáig taglalt skandináv kettős etikai kódexbe: egy tett megítélése a körülmények függvénye volt, és ugyanaz a cselekedet különböző szituációkban más-más megítélés alá is eshetett.

Rajtaütés

Túlerőben becstelenül törbe csalni az ellenfelet bevett taktikának számított a viking világ különböző pontjain. Elég, ha Oleg [Helgi] (882–912) fejedelemre gondolunk, aki harcosait

⁶³ Finnur Jónsson (ed.): *Konungs skuggsjá. Speculum regale. Udgivet efter håndskrifterne af Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab*. København, 1920. 103–104.

⁶⁴ Magnus Magnusson – Hermann Pálsson (eds.): *Njal's saga*. London, 1987. 46.

⁶⁵ *Konungs skuggsjá*, 103–104.

⁶⁶ Csak a testőri posztok némelyikét és a legfontosabbat (a király hálószobája előtt álló őrszót) sohasem. Larson, M. Laurence: *The Household of the Norwegian King in the Thirteenth Century*. *American Historical Review*, vol. 13. (1908) No. 3. 462–463.

⁶⁷ *Konungs skuggsjá*, 103–104.

⁶⁸ *Saga Óláfs konungs hins helga*, 103.

⁶⁹ *Njáls saga*, 16.

⁷⁰ Larson: *The Household of the Norwegian King*, 471.

csónakokba rejtve keltette azt a látszatot, hogy békés kereskedő, mielőtt levágta a (hagyomány szerint 882-ben szervezett) találkozóra érkező Aszkold [Höskuldr] és Dir [Dyri] skandináv származású kijevi vezéreket, akik az *Óorosz Őskronika* szerint a várost ekkor birtokolták.⁷¹ Izlondon is a rajtaütés (ÓÉ. sing. *sátr*) volt az egyik legbiztosabb módja annak, hogy a támadók valakivel végezzenek, itt ráadásul nem is volt biztos, hogy nagy társadalmi megvetés kísérte a tettet. A rejtekből, túlerőben való, meglepetésszerű támadás az elítélendő és a morálisan elfogadható kategóriák határmezsgyéjén mozgott. Csakúgy, mint az orgyilkosság és a kémkedés esetében, itt is voltak társadalmilag elítélt és el nem ítélt vállalkozások és szereplők; minden a körülmények függvénye volt.

A rajtaütéseknek a saga irodalom alapján való történelmi rekonstruálásához fokozottan kell a forráskritika szempontját követni. A rajtaütések ugyanis egy bejáratott irodalmi narratív séma szerint konstruálódnak a forrásokban, és kisebb eltérésektől eltekintve egy jól meghatározott struktúra szerint épülnek fel: (1) a stratégia megtervezése, (2) a földrajzi környezet leírása, (3) felderítés, az ellenség mozgásának kikémlelése, (4) egy kívülálló (feleség, szolga) általi felbujtás, (5) a lesben állók észlelése, (6) a kísérők elküldése, majd a visszafordulás hős általi megtagadása, végül (7) halállal végződő bátor helytállás.⁷² A sémától eltérő változtatásokat a saga szerzők arra használták, hogy befolyásolják vele az olvasó- vagy hallgatóközönség véleményét egy-egy szereplővel vagy magával az eseménnyel kapcsolatban.⁷³ A leírások irodalmi befolyásoltsága ezért megkérdőjelezi az események hitelét. Noha abban nincs okunk kételkedni, hogy általában a stratégiát előre kieszték (1), a földrajzi adottságokat kihasználták (2), és az ellenség mozgásán rajta tartották a szemüket (3), az elég valószínűtlennek tűnik, hogy mindig egy külső személy buzdítására volt szükség a cselekvéshez (4), vagy hogy a célszemély többnyire észrevette a támadókat idő előtt (5), és hogy ennek tudatában sem futamodott meg az összecsapás előtt (6). Az utóbbiakat tehát nincs értelme készpénznek venni, de a sagák etikai értékrendje tükröződik a rajtaütések leírásaiban.

Az olyan kivételek, mint a tanulmány elején idézett Ljótr-Halli párviadal rávilágíthatnak bizonyos tényezőkre mentalitástörténeti szempontból. A Ljótr általi rajtaütés egyértelműen azt szeretné közvetíteni felénk, hogy Ljótr egy tiszteletreméltó személy, aki nem használja ki a számbeli erőfölényt csak azért, hogy legyőzze ellenfelét. Ez a túlerőben végrehajtott rajtaütés morális deficitet okozna, ezért változtatja meg Ljótr a harcmodort az ellenfél által is javasolt párviadalra. A rajtaütés, ha hősi formában folytatják le (itt másik harci módot választva), tehát korántsem volt elítélendő. A meglepetésszerűség és a túlerő kihasználása erkölcsileg megvetendő volt, de ha a rajtaütést mindössze arra használták, hogy harcra kényszerítsék az ellenfelet, vagy hogy alkalmat biztosítsanak egy rég várt összecsapásnak, abban az esetben nem érhetne vád a támadót. Amikor Ljótr megjegyzi, hogy „mást nem is vett számításba”, akkor arról biztosítja Hallit, hogy a rajtaütéssel eleve csak annyi szándéka volt, hogy lehetőséget teremtsen vele a kettejük közötti számla rendezésére. Ettől természetesen Ljótr eredeti szándéka kétséges marad: vajon azért mondja ezt Hallinak, mert valóban eleve így tervezte a dolgot, vagy ellenfele szavai szították fel benne a becsületesség lángját, és a pillanat hevében határozott úgy, hogy a hősi lehetőséget választja? Ezt nehéz eldönteni a saga alapján, és esetünkben egyébként is inkább a harcmodorhoz kötődő morális olvasat a lényeges: ha rajtaütsz valakin, annak megítélése a körülmények és a végrehajtás módjának függvénye. Hasonlóan lovagias a *Njáls saga* hőse Skarphédinn is (Njáll fia), aki testvéreivel

⁷¹ Balogh László – Kovács Szilvia (szerk.): *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája.* Ford. Ferincz István. Budapest, 2015. 33.

⁷² Heinemann: *Hrafnkels saga Freysgoða*, 102–103.

⁷³ Heinemann: *Hrafnkels saga Freysgoða*, 113–115.

együtt megvárja, hogy meglepett célpontjaik előbb felfegyverkezzenek.⁷⁴ A nagy túlerőben való támadás azonban a hős ellenállásának függvényében általában „szörnyű gaztett” volt, mint a *Laxdæla sagában*, ahol az Ósvírfiak rajtaütnek Kjartanon és kísérein a Hafragil-szorosban,⁷⁵ de csupán „pyrrhusi győzelmet” aratnak.⁷⁶ Amikor azonban a támadóknak még hatalmas túlerő ellenére sem sikerült diadalmaskodniuk, az hatalmas szégyennek számított. A támadókat ért szégyen ellenére azonban a 18 embert legyőző Hlíðarendi Gunnarr (a támadást elszenvető alany) a népgyűlés előtt kell hogy feleljen tettéért, és csak jogi trükköknek köszönhetően (például a támadók hulláinak posztumusz törvényen kívülé nyilvánításával) menekül meg a büntetéstől.⁷⁷ Az itt felsoroltak azonban a kivételek voltak, és a *Njáls saga* kései eseményeinek egyik főszereplője, a Njáll tanya felperzselőin bosszút álló Kari Sölmundarson is rávilágít egy alkalommal a bevett gyakorlatra, vagyis a túlerő kihasználására: „A legtöbbben nem szeretnének olyan esélyek mellett támadni, mint mi: ők nyolcan vannak, mi pedig csak öten”.⁷⁸

A rajtaütéseket többnyire a támadók saját területükön hajtották végre, ami arra utal, hogy sokszor talán provokációval van dolgunk, amikor az áldozatok nem kerülnek ki az ellenség közelében lévő útvonalat, vagy így egyszerűen könnyű prédaként kínálják fel magukat a közelben könnyen összeseregglő ellenségeiknek.⁷⁹ A saját nemzeti földjén megölni valakit egyébként morálisan is kockázatos vállalkozás volt, hiszen a helyszín választása azt feltételezi, hogy a célpont ártatlan, és totálisan felkészületlenül éri a támadás. Így amikor Skarphéðinn és testvérei (Njáll fiai) egy rosszindulatú összeesküvő által indokolatlanul felszítva egy kerítés mögül előugorva levágják Höskuldr-t (saját mostohatestvérüket) annak tanyája közelében, tettüket országszerte megvetés kíséri.⁸⁰

A rajtaütések talán legismertebb válfaja volt, amikor egyenesen az ellenség tanyáját támadták meg. A sagákban ezek a részek is a rajtaütés toposzának megfelelően működnek.⁸¹ Morális megítélésük szélsőséges érzelmeket váltott ki, annak megfelelően, hogy a támadóknak hareban sikerült-e felülkerekedniük a védőkön, vagy egyszerűen rájuk gyűjtötták a tanyát. A legismertebb „tanyaostromok” a *Njáls sagában* játszódnak le, ahol a szereplők dialógusai is rávilágítanak a lelkiismereti kérdésekre. A Hlíðarendi Gunnarr otthonát megtámadni készülők először elrejtőznek egy kerítés mögött, amíg néhányan „elintézik” a birtokot őrző kutyát, ami azonban végső nyűszítésével felébreszti Gunnarrt, aki így felkészülhet a védelemre. A támadók súlyos veszteségeket szenvednek, annak ellenére, hogy Gunnarr egyedül harcol ellenük, ezért egyikük felveti, hogy gyűjtsák fel a tanyát, és égessék el Gunnarrt eleve. A támadást vezető nemzetségfő, Gizurr válasza azonban mindent elmond a terv erkölcsi

⁷⁴ *Njáls saga*, 116.

⁷⁵ A „Kémkedés” fejezetben említett jelenet. Lásd fentebb.

⁷⁶ *Laxdæla saga*, 153–154.

⁷⁷ *Njáls saga*, 160–166.

⁷⁸ „Margir munu fyrir sitja ok hafa eigi þann veg liðsmun sem vér: eru þeir átta, en vér fimm.” *Njáls saga*, 232.

⁷⁹ Például: *Grettis saga*, 139–141.; szintén: Heinemann: *Hrafnkels saga Freysgoða*, 110–112.

⁸⁰ Természetesen tettüket nem amiatt kíséri megvetés, mert a célpont területén hajtották végre a rajtaütést, de a baljóslatú helyszín összefüggni látszik azzal a ténnyel, hogy a célpont abszolút felkészületlen a támadásra és emiatt ártatlan. *Njáls saga*, 280–281.; vö. Miller, I. William: *Justifying Skarphéðinn: Of Pretext and Politics in the Icelandic Bloodfeud*. Scandinavian Studies, vol. 55. (1983) No. 4. 316–344.

⁸¹ Tirosh, Yoav: *And It Burns, Burns, Burns – Burnings in the Farmhouse Space as Saga Type-Scenes*. In: Glauser, J. – Müller-Wille, K. – Richter, A. K. – Rösl, L. (eds.): 16th International Saga Conference Preprint Papers. Zürich, 2015. 282.

megítéléséről: „Ez akkor sem történne meg, mondja Gizurr, ha tudnám, a saját életem függ tőle”.⁸² Gizurr „nemesi” karakterét később is megerősítik a sagában, amikor egy újabb támadás várható, és Njáll azt javasolja embereinek, hogy ne a ház előtt, hanem bentről várják a támadást, mert Gunnarr is sokáig kitartott bentről védekezve. Ekkor fia Skarphéðinn vitába száll vele, mondván, hogy „a Gunnarrt támadók, olyan nemzetségfők voltak, akik inkább visszafordultak volna, semmint hogy bent elégecsék őt”.⁸³ Skarphéðinnnek igaza is lesz, és végül mind bennégnék a házban, de a gyújtogatók sem lesznek mentesek a lelkiismereti problémáktól, és vezérük, Flósi szavaiban visszacsengenek a sagák lejegyzésének korából származó, 13. századi keresztény értékek:

„Két választásunk van, és egyik sem jó: az egyik, hogy visszavonulunk, és ez végzetes lenne ránk nézve, a másik az, hogy tüzet gyújtunk, és bent elégetjük őket, és ez ugyan borzasztó bűn Isten színe előtt, mert magunk is keresztények vagyunk, de mégis ezt kell, hogy tegyük.”⁸⁴

A rajtaütések elítélésében felfedezni véljük a kereszténység hatását, ami problematikussá teszi a forrásokból levont következtetéseket a viking korra vonatkozóan. Az bizonyosan kiderül, hogy a sagák megírásának időszakában az orgyilkosság, a kémkedés és a rajtaütés egyes formái súlyos morális vétségnek számítottak, és hogy ezek valóban széles körben bevett módjai voltak a hadviselésnek mind a viking korszakban, mind a 13. században. Abban azonban nem lehetünk biztosak, hogy a viking korszakban is ugyanúgy elítélték ezeket a cselekedeteket, bár annyit feltételezhetünk, hogy a szájhagyomány – melyből a saga irodalom kifejlődött – nem véletlenül őrizhette meg ezeket az eseményeket.

Jóval kevesebb morális dilemmát tükröznek a rajtaütések Orkneyen, viszont annál színeesebb leírásokat kapunk az akciók végrehajtásának módjairól. Modernkori kommandósokat megszegeyentető emberrablást hajtanak végre például a Hebridákról származó Anakol (Erlendr Haraldsson *jarl* [1151–1154] tanácsadója) és egy a sagában korábban őrszemként szereplő harcos, Þorsteinn Rögnuson emberei. Anakoléknak összesen húsz emberrel sikerül elrabolniuk az áldozatot, a megbízó (Erlendr *jarl*) egyik ellenlábását, Eiríkr, aki egy erődben rejtőzik. Miután éjszaka a helyszínre érkeznek, figyelemelterelésként lehorgonyzott csónakjaikba kitömött bábukat helyeznek, hogy azok ne keltsenek feltűnést, majd egész éjszaka meglapulnak egy közeli csalitban. Másnap reggel az erődből kirajzók elindulnak megnézni a csónakokat, míg a célpont Eiríkr nyugodtan kilovagol egy másik irányba. Anakol ekkor kétfelé osztja csapatát: az egyiket a csónakok biztosítására küldi, míg a másikkal fogságba ejti a gyanútlan Eiríkr.⁸⁵ A türelem (egész éjszaka várakozás), a figyelemelterelés (bábuk), a gyors problémamegoldás (a csapat kettéosztása), a fegyvelmezettségek (parancsok kérdés nélküli végrehajtása a csapat kettéosztásakor), az előrelátás (a csónakok védelme által a visszaút biztosítása) és a precizitás (tökéletes végrehajtás) jellemzi ezt az akciót. Ha nem is gondosan kiképzett, professzionális katonákról van szó, a terv bonyolultsága és a végrehajtás gördülékenysége abba az irányba mutat, hogy nem újoncokkal vagy véletlenszerűen összeválogatott fegyveresekkel van dolgunk, hanem egy jól szervezett csapattal, akik nem először harcolnak

⁸² „Þat skal verða aldri, segir Gizurr, þó at ek vita, at lí mitt liggi við.“ *Njáls saga*, 188.

⁸³ „Gunnarr sóttu heim þeir höfðingjar, er svá váru vel at sér, at heldr vildu frá hverfa en brenna hann inni.“ *Njáls saga*, 326.

⁸⁴ „Eru nú tvier kostir, ok er hvárrgi góðr: sá annarr at hverfa frá, ok er þat várr bani, en hinn annarr at bera at eld ok brenna þá inni, ok er þat þó stór ábyrgð fyrir guði, er vér erum kristnir sjálfir. En þó munu vér þat bragðs taka.“ *Njáls saga*, 328.

⁸⁵ *Orkneyinga saga*, 248–249.

együtt. Arra sem találunk példát az izlandi saga korpuszban, hogy a rajtaütésnél valódi csapdákat is állítottak volna, mint Orkneyn, ahol tudunk olyan esetekről, hogy a lesben állók árkokat ásnak, melyeket utána megfelelően álcáznak, hogy az arra járó ellenség beléjük esve tehetetlen legyen a támadással szemben.⁸⁶

A norvég urbanizáció és a földrajzi környezet újabb rajtaütésekre alkalmas helyszíneket tett lehetővé. A városok kialakulásával immár a városkapokban⁸⁷ vagy a tavernákban⁸⁸ sem lehettek biztonságban azok, akiket valamilyen oknál fogva meglepetésszerűen és túlerőben kívántak legyőzni. A nagyobb szervezetségnek köszönhetően azonban a rajtaütések elleni védekezés is magasabb szinten állott. Fekete („Svarti“) Hálfdanr király (kb. 810–860) például elkerüli, hogy lakoma közben rajta üssenek a tanyán, ahol épp vendégeskedik, mert egyik előre kiállított lovas őrszeme figyelmezteti őt az éj leple alatt közelítő ellenségről.⁸⁹ Az izlandiaknál nem szükségszerűen létezett hasonló munkamegosztás, ezt tanúsíthatja a *Harðar saga* jelenete, amikor a Norvégiában partraszálló Geirren⁹⁰ és csapátán még aznap az éj leple alatt saját sátraikban ütnek rajta Gunnhildr norvég királynő emberei.⁹¹ Az izlandi rajtaütésekhez viszonyított legnagyobb különbségek azonban a rajtaütések tengeri válfajához kötődtek. A fjordok és sziklás kiszögellések kiváló alkalmat biztosítottak arra, hogy egy flottát rejtve tartsanak az ellenség szemei elől a támadás pillanatáig,⁹² vagy hogy az ellenség hajóit egy szorosba becsalva a szirtekről kő- és nyílzáport zúdítsanak rájuk.⁹³ A rajtaütések nemcsak hazájukban, hanem külhonban is fenyegették a norvég harcosokat, és Csupasz lábú („Berfœttr“) Magnús király (1093–1103) is egy rajtaütésben veszti életét, mikor ír földön törbeccsalják csapatát egy erdőben.⁹⁴

Következtetések

Az izlandi orgyilkosságok, kémkedések és rajtaütések összehasonlítása az Orkney-szigetek és Norvégia analóg eseményeivel, nyilvánvaló fejlettségi különbséget tárt fel a három ország katonai kultúrájában. Az izlandi hadviselés amatőrizmusával szemben a források Norvégiával kapcsolatban egy kézben tartott, fegyvelmezett, valamint gondosan válogatott és irányított katonai apparátusról tesznek tanúbizonyságot, ahol az orgyilkosok és kémek kiválogatása nem *ad hoc* módon, hanem a megfelelő képességek alapján történt. Ezek a harcosok állandó foglalkoztatásban voltak, és az izlandi szabad paraszttal szemben profi elfoglaltságuk volt a gyilkolás és a felderítés. Az Orkney-szigetek csakúgy, mint államformában, katonailag is egyfajta átmenetet képviselt: a források leírásai az említett katonai akciókról bonyolultságot és az izlandinál magasabb szintű felkészültséget tükröznek, olykor némi állandóságot is, de

⁸⁶ *Orkneyinga saga*, 287–289.

⁸⁷ *Grettis saga*, 81.

⁸⁸ *Grettis saga*, 83.

⁸⁹ *Hálfdanar saga svarta*. In: Bjarni Aðalbjarnarson (ed.): Snorri Sturluson: Heimskringla. Vol. I. Reykjavík, 2002. 87. Vö. Széphajú Harald történetével, ahol az erdőn át éjjel lopózó hadsereg még az őrszemek riadója előtt képes rajtaütni a tanyán. *Haralds saga ins Hárfagra*. In: Bjarni Aðalbjarnarson (ed.): Snorri Sturluson: Heimskringla. Vol. I. Reykjavík, 2002. 95.

⁹⁰ A saga főszereplői posztját betöltő törvényen kívüli testvérpár egyik tagja, a középkori Izlandon valaha létezett legnagyobb rablóbanda egyik vezére.

⁹¹ *Harðar saga*, 49.

⁹² *Saga Óláfs konungs hins helga*, 313–314.

⁹³ *Grettis saga*, 10–12.

⁹⁴ *Magnúss saga Berfœtts*. In: Bjarni Aðalbjarnarson (ed.): Snorri Sturluson: Heimskringla. Vol. III. Reykjavík, 2002. 235–237.

kémszervezetek vagy az orgyilkosság mint hivatás létezésére nem találtam meggyőző bizonyítékot. A rajtaütések szervezése és helyszíneinek változatossága is viszonylag limitált keretek között zajlott Izlandon (a rajtaütők saját területén vagy szélsőséges esetben az ellenség tanyáján); szemben az Orkney-szigetek sziklaszirteket megmászó és csalitosban lapuló alakulataival és a norvég tengericsaták fjordokban megbúvó hosszúhajóival.

Az összehasonlítás mentalitástörténeti adalékokat is a felszínre hozott, és úgy tűnik, hogy az orgyilkosokhoz, kémekhez és túlerőben támadókhöz való erkölcsi hozzáállás még Izlandon belül sem volt egységes, nem beszélve a két másik országban fellelhető különbségekről. Az *Orkneyninga saga* sajnos hallgatag a morális aspektusban, de az izlandi forrásanyag rengeteg információval szolgál. Az általam a hadviselés alternatív módjaiként felcímkezett három tárgyalt tevékenység többnyire erkölcsi elítés alá esett, de ennek mértéke teljesen a körülmények függvénye volt, ahol a kivitelező személye (például törvényt kívüli, kémkedésnél ártatlan szolgáló), az akció sikere (például rajtaütési veszteségek, kémkedésnél a baj előkészítése/megelőzése) és brutalitása (például a tanya felgyújtása) határozta meg, hogy mennyire kísérté társadalmi megvetés a gyilkosokat és kémeket. A nagyobb katonai forrásokkal rendelkező Norvég Királyság főállású kémekkel és orgyilkosokkal riogathatta belső és külső ellenfeleit, és itt ráadásul ezek az emberek a király (vagy más előkelők) legközelebbi elit köréből, a kíséret legkiválóbb tagjai közül kerültek ki. Az itteni gyilkosok és kémek magas jutásokban és társadalmi presztízsből részesültek: ami tehát bűnnek számított Izlandon, azt sokszor busásan jutalmazták Norvégiában.